

המרים יד על חבירו נקרא רשע. נעם ויינשטיין

לעילוי נשמת סבי יהושע בן יוסף הלוי ויינשטיין ז"ל.

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. האיסור והפסול בהרמת יד
- ג. פסול לעדות דרבנן או דאורייתא
- ד. העונש של המרים יד ותקנתו
- ה. סיכום

א. הקדמה

נאמר בתורה "ויאמר לרשע למה תכה רעך".
במדרש שמות רבה פרשה א ד"ה א, כט "ויאמר" נאמר:
"ויאמר לרשע למה תכה רעך" (שמות ב', יג). למה הכית לא נאמר
אלא תכה. מכאן, שמשעה שמרים אדם ידו על חבירו להכותו, אף
על פי שלא הכה אותו, נקרא רשע."
ממדרש זה רואים שאסור להרים יד על חבירו אך לא משמע שזה בגלל לאו
כלשהו, וכן רואים שיש שם רשע למרים יד על חבירו. וכן כתוב בשמות (פרק כ"ג, א')
"אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס"
מפס' זה לומדים שמי שיש שם רשע עליו פסול לעדות.
בסנהדרין נ"ח, ב' נאמר:

"אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חבירו, אף על פי שלא הכהו נקרא
רשע, שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך, למה הכית לא נאמר,
אלא למה תכה, אף על פי שלא הכהו נקרא רשע. (אמר) זעירי אמר
רבי חנינא: נקרא חוטא, שנאמר ואם לא לקחתי בחזקה וכתוב
ותהי חטאת הנערים גדולה מאד. רב הונא אמר: תיקצץ ידו,
שנאמר וזרוע רמה תשבר. רב הונא קץ ידא. רבי אלעזר אומר: אין
לו תקנה אלא קבורה, שנאמר ואיש זרוע לו הארץ."

ננסה לבדוק האם האיסור להרים יד על אדם הוא מהתורה או דרבנן וכן לגבי פסולו לעדות. וכן האם הוא נענש עונש בגוף כמו רב הונא בגמרא שמסופר "רב הונא קץ ידא", וכיצד החזרה בתשובה של חטא זה. אמנם יש להבדיל בין מרים יד ולא הכה לבין אדם שהכה ממש. לגבי אדם שהכה את חבירו זהו ל"ת מהתורה שהעובר עליו לוקה וכן פסול לעדות מהתורה לפי כל הדעות, שנאמר "ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך" (דברים כ"ה, ג') ומפרש רש"י שמכאן לומדים אזהרה למכה את חבירו. לעומת מרים יד, שחולקים על האיסור אם הוא מהתורה או מדרבנן, וכן לגבי הפסול יש אותה מחלוקת.

ב. האיסור והפסול בהרמת יד

נאמר "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" לומדים מהפסוק שרשע פסול לעדות. לכן נברר את גדר רשע אצל מרים יד וע"פ זה את גדר הפסול בו. המרדכי בפרק החובל כתב "כל המגביה ידו על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע", וכן מביא את לשון הראב"ן בפרק זה בורר סימן תרצ"ה "המגביה ידו על חבירו נקרא רשע" אך לא מובן מדבריו אם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן. כמו כן המהר"י ווייל בסימן כ"ח מביא את לשון המהר"ח חיים לגבי מי שאיים על חבירו "שכל רבותני שווים בזה, שהמגביה ידו על חבירו נקרא רשע". הבי"י על הטור בחו"מ סימן ל"ד ד"ה "הייתה העבירה" אומר שמי שמרים יד על חבירו אינו לוקה. ואח"כ הוא אומר:

"אע"פ שמדברי הרמב"ם ורבינו נראה שאינו פסול מדרבנן אלא העובר על דברי רבנן, משמע דכ"ש הוא לעובר על דברי תורה שאין בהם מלקות."

משמע ממנו שסובר שמרים יד זה איסור מהתורה.

הבי"י בשו"ת בדיני קידושין סימן ב' מביא את לשון המרדכי מפרק זה בורר ומסביר הבי"י:

"...דהני מילי במגביה יד ולא הכה דאתי מדרשה דלמה תכה ולא נאמר למה הכית וכדמוכח בהדיא שתפס פסק ראב"ן אע"פ שלא הכהו נקרא רשע."

לכן כיוון שלימוד מדרשה זה לימוד דאורייתא יוצא שלפי הבנת הבי"י את המרדכי והראב"ן מרים יד הוא רשע דאורייתא.

וכן אומר הרמ"א בדרכי משה בטור שם בס"ק א' שלעניין המגביה משמע בב"י שהאיסור דאורייתא.

שו"ע חו"מ סימן ל"ד סעיף ד':

סמ"ע ס"ק ז' לגבי מגביה יד :

"אסמכוה אקרא שנאמר רשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא

תכה שקראו רשע על שביקש להכותו והיינו בהרמת יד עליו, ופסול

לעדות מדרבנן אע"פ שהוא איסור דאורייתא"

ז"א הסמ"ע מבין שהאיסור של הרמת יד הוא דאורייתא אך מלימוד של

"אסמכוה אקרא".

וכן דעת הגר"א בס"ק ה' והאורים בס"ק ה' שהאיסור מהתורה.

שו"ת מהרטי"ץ החדשות סימן כ"ה כותב :

"...בשם המרדכי דמי שהרים יד על חבירו נקרא רשע ופסול לעדות

וכתב הרב וז"ל ואם המגביה יד על חבירו אינו לוקה צריך לומר

דהעובר על דברי תורה שאין בהם מלקות פסול מדרבנן וכו' עכ"ד.

ולעניות דעתי נראה דבשאר איסורי תורה..."

רואים מלשונו שמגביה יד זה איסור מהתורה.

וכן בעל חוט השני בשו"ת בסימן י"ח כותב לגבי דברי הב"י על המרדכי, ודברי

הב"י קשים לו, ועל כך הוא אומר :

"וכן נראה ודאי שהוא דאורייתא שהרי הכתוב קראו רשע דכתיב

ויאמר לרשע למה תכה רעך וכן משמע מלשונו שהוא לא תעשה

דאורייתא."

לעומת כל אלו ספר החינוך במצווה תקצ"ה אומר בהקשר לאיסור להוסיף

להכות רשע :

"ומזה הלאו הוא הזהרה מהכות כל איש מישראל ואם על חוטא זה

אנו מוזהרים עליו שלא להכותו, שאר כל אדם לא כל שכן. **וחכמים**

ז"ל מנעו אותנו אפילו מלרמוז להכות. אמרו כל המגביה ידו על

חבירו להכותו נקרא רשע שנאמר (שמות ב', י"ג) ויאמר לרשע למה

תכה רעך."

ז"א שזה תקנה של חכמים.

ג. פסול לעדות דרבנן או דאורייתא

לכתחילה נראה, שכאשר אדם עובר על לא תעשה שלוקים עליו הוא נקרא רשע, ולכן יפסל מהתורה. וכן נראה לגבי מי שהתורה קראה לו רשע שיפסל מהתורה, ולגבי אדם שעבר על דבר מדרבנן שנקרא רשע - יפסל מדרבנן. למעשה נראה שיש מחלוקת האם העיקר זה המלקות, ואז מרים יד שאינו לוקה הואיל שאין בו מעשה פסול מדרבנן, או שהעיקר זה שם הרשע שהתורה קוראת לו ואז הוא יפסל מהתורה. כמו קודם לא ברורים דברי המרדכי, הראב"ן והמהר"י וייל אם הפסול דרבנן או דאורייתא כי הם סותמים את דבריהם כגון המרדכי "כל המגביה יד על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע ופסול לעדות."

הב"י הנ"ל על הטור מביא את דברי המרדכי ומסביר אותם:

"ואם המגביה ידו על חבירו אינו לוקה צ"ל דהעובר על לא תעשה שאין בו מלקות פסול מדרבנן ואע"פ שמדברי הרמב"ם ורבינו נראה שאינו פסול מדרבנן אלא העובר על דברי רבנן, משמע דכ"ש הוא לעובר על דברי תורה שאין בהם מלקות."

מדבריו משמע שכאשר עובר על לאו שאין לוקים בו אין פסול אלא מדרבנן, וכיוון שהמגביה ידו עובר בלאו שאין בו מעשה, ולא שאין בו מעשה אין לוקים בו אז הפסול דרבנן. וכן הרמ"א בדרכי משה שם כותב שמשמע מהב"י שלמרות שהאיסור דאורייתא הפסול דרבנן כיוון שאין לוקים בו. הב"י בשו"ת הנ"ל מביא גם שהפסול דרבנן. הוא מביא את דברי המרדכי והראב"ן שכותבים שהמגביה ידו פסול לעדות ואז מסביר:

"ואעפ"י שיש מקום לבעל דין לחלוק ולומר דלא מיפסל לעדות אלא מדרבנן, יש לומר דהני מילי במגביה יד ולא הכה דאתי מדרשה דלמה תכה ולא נאמר למה הכית וכדמוכח בהדיא שתפס פסק ראב"ן אע"פ שלא הכהו נקרא רשע."

ניתן לתרץ את טעמו לפסול כמו טעמו בטור שכיוון שזהו לימוד מדרשה אז לא לוקים עליו ולכן לא פסול אלא מדרבנן כיוון שיש לו מהדרשה שם רשע.

שו"ע חו"מ סימן ל"ד סעיף ד' הרמ"א כותב שם:

"המגביה ידו על חבירו להכותו פסול לעדות מדרבנן."

הסמ"ע כותב בס"ק ז' שם על דברי הרמ"א:

"והיינו בהרמת יד עליו, ופסול לעדות מדרבנן אע"פ שהוא איסור דאורייתא מ"מ מאחר שאין בו מלקות אינו פסול אלא מדרבנן."

רואים שהסמי"ע סובר כמו הבי"י שטעם הפסול כיוון שאין לוקים. וכן דעת התומים ודעת הגר"א.

התומים בחו"מ סימן ל"ד ס"ק א' מביא כלל:

"נראה כל לאווין שניתן לאזהרת מיתת בי"ד דקיי"ל דאין לוקין עליה, מ"מ נפסל דזהו אינו לקלות האיסור רק מחמת חומר האיסור, וכמו כן לאו הניתק לעשה דאינו ניתן למלקות כי חיוב עליו להוציא ולבטל האיסור, ובאמת אי ביטלו או לא קיימו כפי דעת ר"י ור"ל חייב מלקות וא"כ אין זה לקלות העניין ובה נפסל ודאי לעדות לחומר איסורו. אבל לאו שאין בו מעשה דקיי"ל אין לוקים עליו, והוא לקלות העניין הואיל ולא עביד מעשה פטרתו התורה ממלקות כי לא עבד איסור בפועל, בזו לא נפסל לדעת הרמב"ם מהתורה כי אין האיסור כ"כ חמור."

פרוש הכלל כאשר יש לאו שאין בו מעשה ולא לוקים עליו זה לקלות העניין, שכיוון שבפועל לא עשה מעשה אסור, ואינו נפסל לדעת הרמב"ם מהתורה אלא מדרבנן כיוון שהאיסור אינו חמור כל כך. וכן שיש מקרים שבגלל חומרת העניין אינו לוקה כגון לאו שחייב עליו מיתה שלא ניתן לקיימה כגון שלא התרו בו ואז בגלל שזה לחומר העניין אין לוקה על הלאו שעבר כגון "לא תרצח" וכאן המגביה ידו אינו לוקה וזה לקלות העניין כיוון שאין כאן מעשה ולכן לפי הכלל של התומים הוא פסול מדרבנן.

לעומת זאת שו"ת מהרטי"ץ החדשות סימן כ"ה כותב:

"ושוב מצאתי שכיוונתי לדעת גדולים שהביא הרב מהר"י קארו (בי"י חו"מ סימן ל"ד אות ד') בשם המרדכי דמי שהרים יד על חבירו אינו לוקה צריך לומר דהעובר על דברי תורה שאין בה מלקות פסול מדרבנן וכו' עכ"ד. ולעניות דעתי נראה דבשאר איסורי תורה שאין בהם מלקות אפשר שיפסל מדרבנן אבל במכה את חבירו אעפ"י שאין בו מלקות פסול מן התורה שהרי התורה קראתו רשע והתורה אמרה 'אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס'. וזה פשוט לעניות דעתי."

מלשונו רואים שהפסול דאורייתא כיוון שנקרא רשע מהתורה (מפשט הפס') והתורה פוסלת רשע לעדות.

וכן שו"ת חוט השני בסימן י"ח כותב על דברי הב"י :

"ודבריו בלתי מובנים לי. גם לא מצאתי במרדכי פרק זה בורר שיאמר שהוא פסול מדרבנן, ובפרק הגוזל קמא לא מצאתי כלל רק בפרק החובל וגם שם לא הוזכר שהוא מדרבנן. וכ"נ ודאי שהוא דאורייתא שהרי הכתוב קראו רשע דכתיב: 'ויאמר לרשע למה תכה רעך' וכן משמע מלשונו שהוא לא תעשה דאורייתא שהרי כתב 'ואם המגביה יד על חבירו אינו לוקה צ"ל דהעובר על לא תעשה שאין בו מלקות וכו'" א"כ ש"מ דס"ל כאילו כתובה בקרא בפירוש ולכן לא ידעת למה כתוב שהוא פסול מדרבנן ואיה מצא זה במרדכי גם לשונו אינו מדוקדק' שלא מצינו לא תעשה בהגבהת יד על חבירו אם לא הכהו. ולדעתו מפסל מדאורייתא כדכתיבנא דהא כתיב 'אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס' ודאי מקרא רשע ואע"פ שאינו לוקה מ"מ הא איקרי רשע וכי חיוב מלקות כתיב גבי עדות, ואע"פ שהעובר על שאר דברי תורה שאין בו מלקות אינו נפסל מדאורייתא היינו משום דלא אקרי רשע. ותשובת מהר"י קארו דס"ל דפסול מדרבנן משום שאינו אלא מדרש חכמים הא דהמגביה ידו על חבירו נקרא רשע דדייקא מדכתיב למה תכה כתיב הכיתם הא ליתא דאין לך דקדוק חזק מזה."

הב"י כתב ע"פ הבנתו את המרדכי, שכיוון שהאיסור הוא לאו שאין לוקים עליו הפסול הוא דרבנן. וקשה לחוט השני מדוע פסול מדרבנן הרי לא מדויק כך במרדכי, וכן מהכתוב במרדכי "למה תכה רעך" לא מדויק שזהו לא תעשה מהתורה. וכן משמע לב"י מלשון המרדכי שזהו ל"ת דאורייתא וכיוון שזהו לאו שאין לוקים עליו צריך להיות פסול מדרבנן. אומר חוט השני שלא ניתן לדקדק מלשון המרדכי שזהו לא תעשה להרים יד, אלא זהו איסור שלא לוקים עליו, וכן הוא סובר שהוא פסול דאורייתא כיוון שהתורה אומרת בפרוש שהוא נקרא רשע ורשע פסול לעדות כיוון שנאמר "אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס". ומה שבמקומות אחרים שלא לוקים בהם אין הפסול דאורייתא כיוון שלא נקראים רשע. וכן הוא גם אומר על דברי הב"י בשו"ת שהטעם שם שכיוון שזה רק דיוק מהכתוב ולא פשט מפורש, ודוחה את דברים אלו בכך שאין דקדוק חזק מזה. למעשה הם חולקים בעיקר על הבנת המרדכי.

למעשה המחלוקת היא, האם העיקר זהו הכלל של התומים, ואז כאשר עובר על לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו ולכן אין פסול מהתורה אלא מדרבנן כמו הבנת הסמ"ע והב"י, או שהעיקר זה השם רשע שהתורה קוראת לו, ואז הפסול הוא מדאורייתא מהפסוק "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" כמו שיטת חוט השני והמהרטי"ץ.

ד. העונש של המרים יד ותקנתו

בהמשך בגמרא בסנהדרין כתוב לגבי הרמת יד:

"רב הונא אמר: תיקצץ ידו, שנאמר וזרוע רמה תשבר. רב הונא קץ ידא. רבי אלעזר אומר: אין לו תקנה אלא קבורה, שנאמר 'ואיש זרוע לו הארץ'."

לדעת רוב המפרשים מדובר במי שהכה ממש ולא במרים יד וכן לפי חלק מדובר לאו דוקא בעונש בגוף ממש אלא בקנס של ממון. וכן רש"י בסנהדרין מסביר שמדובר לגבי מי שהיה רגיל להכות

לעומת זאת במסכת נדה דף י"ג עמוד ב' מדובר לגבי דין קץ ידא אם זה רק קללה או שזהו הדין ממש וכראיה מובא הציטוט מסנהדרין "דינא תנן - כי הא דרב הונא קץ ידא".

רש"י במסכת נדה שם:

"קץ ידא - דאמרינן בסנהדרין כל המרים ידו על חבירו תקצץ" דכתיב וזרוע רמה תשבר רב הונא קץ ידא אלמא תקצץ דינא הוא." משמע ממנו שהוא סובר בפרושו בנדה שמדובר בקציצת היד ממש וכן במרים יד ולא דוקא במכה כמו שפירש בסנהדרין. כמו כן הריטב"א בחידושו למסכת נדה כ"י כותב:

"איבעיא להו דינא תנן או לטותא תנן כי הא דרב הונא קץ ידא... ואמרינן רב הונא קץ ידא אלמא כי אמר תיקצץ דינא קאמר ולא לטותא, וטעמא, דמכין ועונשין אפילו עונש הגוף שלא מן התורה כדי לעשות סייג וגדר לתורה (כ"פ רש"י שם) וכהא דאמרינן ביבמות במי שרכב על סוס בשבת בימי יוונים וכו', וסקלוהו... וצריך לזה בי"ד חשוב וחכמים גדולים ובעינין ישוב גדול."

הריטב"א מסביר שרב הונא חתך את היד ממש וכן משמע ממנו שמדובר באדם שהרים יד על חבירו ולא הכה ממש. לעומת זאת יש כאלה שסוברים שדין המרים יד הוא רק חזרה בתשובה.

כגון שו"ת מהר"ם מרוטנברג חלק ד סימן אלף כג :
 "המגביה ידו על חבירו נקרא רשע (סנהדרין נ"ח ע"ב) זהו תשובתו
 יתן לו ממונו ויבקש ממנו מחילה."
 וכן הוא אומר בחלק ד סימן שפ"ג :
 "אך דעו שכל רבותי שוי' בזה שהמגביה ידו על חבירו נקרא רשע
 ופסול לעדות ולשבועה עד שיעשה תשובה הנכרת לרבים."
 יוצא שהפסול לעדות במרים יד הוא עד אשר הוא יחזור בתשובה, בתשובה
 ניכרת, ואז יחזור לכשרותו.

ה. סיכום

לפי רוב הדעות מרים יד זה איסור מדאורייתא חוץ מספר החינוך שסובר שזהו
 איסור מדרבנן, ולפי שיטתו המרים יד נקרא רשע מדרבנן ולכן הפסול לשיטתו יהיה
 מדרבנן. לעומת זאת, לפי שיטות אלו שסוברים שזהו איסור מהתורה ישנו חילוק
 אם הפסול מהתורה או מדרבנן : לפי הבי"י, הסמ"ע, הנודע ביהודה ועוד הפסול הוא
 מדרבנן למרות שיש איסור מהתורה כמו הכלל שמביא התומים שכיוון שלא לוקים
 על הרמת יד אז אין הפסול מהתורה ולשיטתו אין הוא רשע מהתורה. אך לעומתם
 שו"ת מהרטי"ץ החדשות וחוט השני סוברים שהפסול הוא מהתורה כיוון שהעיקר
 הוא שם הרשע שהתורה נותנת לו ומרים יד נקרא רשע עפ"י פשט הפסוק. לגבי
 תקנתו של המרים יד : הפסול יהיה עד אשר המרים יד יעשה תשובה הניכרת לרבים
 (מהר"ם מרוטנברג). לעניין הענישה יש דעת מיעוט של רש"י והריטב"א במסכת
 נדה שמדובר על עונש בגוף לקצוץ את ידו של מי שמרים יד ולא הכה לעומת רוב
 שמפרשים שמדובר במי שהכה ממש ולא מדובר בעונש בגוף אלא עונש ממוני בלבד.